

CE ESTE RÎSUL?

Cazamian se întreabă, cu drept cuvînt: *de ce nu putem defini umorul?* În definitiv, problema aceasta, mărunță și de o însemnătate secundară, are ceva din proprietățile argintului viu. Ea s-a strecurat șagalic de sprintenă din toate tiparele teoriilor în care învățații au încercat să-i prindă conturul, să-i definească conținutul. Căci, din antichitate și pînă astăzi, nenumărați erudiți au încercat să desfacă acest nod gordian al Esteticii, mereu cu același lamentabil rezultat falit.

În timpul din urmă, teoriile s-au înmulțit într-așa chip și au ajuns atît de deosebite, fanteziste, abracadabrante, încît *James Sully*, în al său *Essay on laughter*, vorbind de cele cîteva sute de teorii diferite ale școlilor estetice germane, scrie: „se pare că fiecare neamț a ajuns să rîdă conform teoriei sale“.

Ferindu-ne, cît e cu putință, de a teoretiza în acest articol, vom încerca totuși de a opune teoriei sociale a rîsului, preconizată de *Henri Bergson* în *Le rire*, o schiță de teorie psihologică.

Bergson, în opusculul citat, prezintă trei observații fundamentale asupra rîsului, specificînd că „ele privesc mai puțin comicul în sine, decît locul unde trebuie căutat“.

Iată-le, concis: 1) „În afară de ceea ce este propriu-zis *omnesc*, nu există comic“; 2) „Comicul nu-și poate produce vibrația decît cu condiția să cadă pe o suprafață calmă“; 3) „Cînd te simți singur, nu poți gusta comicul... Spre a se înțelege rîsul, trebuie să-l punem în mediul său natural, societatea; trebuie, mai ales, să-i determinăm funcțiunea sa utilă, care este o funcțiune socială. Aceasta va fi, o spunem de pe acum, ideea directoare a întregului nostru studiu. Rîsul trebuie să răspundă unei oarecare necesități a vieții în comun. Rîsul trebuie să aibă o semnificație socială“ (p. 1-9)¹.

Din observațiunile prezentate vom analiza amply pe cea de a treia, fiindcă cuprinde într-însa concepția lui Bergson.

Filosoful francez vrea să spună că rostul rîsului este *social*. Chiar prin natura sa, el este de ordin social: rîsul de unul singur, dacă nu este nebunesc, apoi este lipsit de amploare. Și este social, spune Bergson, fiindcă mai întotdeauna rîdem de ceva, de cineva, se ridiculizează un om, o societate, moravuri etc. Rîsul, prin urmare, este un corectiv. Are un resort adînc. „Rîsul corespunde unei necesități a vieții în comun. Rîsul are o semnificație socială”².

*

Ca să verificăm valoarea afirmațiilor lui Bergson, este bine să ne întoarcem la fapte și să tragem concluziile care se degajă din ele.

Ce este rîsul?

Dacă strîngem nenumărate observații asupra cazurilor cînd un lucru ne-a provocat rîsul și le analizăm, vom vedea că aproape în unanimitatea lor: *neînțelesul* (ceea ce iese din comun), *contrastele*, *absurditățile*, *inferioritățile*, *neînțelegerile*, *inadaptabilitatea*, *neelasticitatea spiritului*, *prostia*, *irealitatea*, *solemnul inferiorizat* — *dezlănțuie rîsul*.

Rîdem cînd cade cineva, de omul gras; de nasul sau urechile mari, de o prostie; de răspunsurile surdului; de un snob șifonat de bătaie; de încurcături și complicații; de asocierea unui om lung cu unul scurt; de diferite manii, obsesii, obiceiuri înrădăcinate sau alte infirmități ale spiritului; de ticuri; de înăcrelile bătrîneții; de curtezani tomnatici, copile cu aere de domnișoare sau fetele îmbătrînite; de paradoxe; de cei care confundă visul cu realitatea.

Exemple se pot cita la infinit. Rezultatul analizei lor este mereu același; *rîdem doar de o imperfecție a spiritului* — fie că este al nostru ori al altuia. Dar trebuie adăugat îndată: imperfecția să nu fie adîncă, să nu existe o leziune. În acest caz, stîrnește alte sentimente. Noi rîdem doar de acele imperfecțiuni care *nu sunt urmate de o leziune adîncă*.

Din această primă concluzie rezultă următorul corolar: *conștiința* este, prin natura ei, astfel alcătuită, că *vrea perfecțiunea, comunul, înțelesul* etc., de vreme ce imperfecțiunile spiritului,

care nu produc o leziune adîncă, *le corectează prin rîs*. Rîdem de orice lucru care *contrariază* tendința conștiinței. Deci rîsul apare ca un *corectiv intim* al conștiinței.

Iată pentru ce, orice anecdotă care vizează o imperfecțiune umană *sîrînește, în singurătate, un rîs tot atît de amplu ca și în societate*. Dacă în lume rîsul suferă o creștere, aceasta nu se datorește caracterului social al glumei, ci *endemieii rîsului*.

„Rîsul corespunde unei necesități a vieții în comun. Rîsul are o semnificație socială“ — spune Bergson³.

Afirmația lui, privită în spiritul concluziilor de mai sus, nu este decît parțial valabilă. Într-adevăr, din toate glumele, doar acelea vor produce îndreptarea socială, *care sunt în raport* cu viața omului și moravurile sale. Prin urmare, îndreptarea este un fenomen de *contact accidental*. Comicul rămîne comic și în singurătate. Omul avînd o viață socială, *domeniul comicului se lărgește*. Viața socială nu este o cauză principală, ci *derivată*.

*

S-ar părea că am căzut în păcatul ridiculizat cu atîta umor de *Sully*. Ne consolăm cu faptul că debutul l-a făcut chiar esteticianul englez, fiindcă în *Essay...* trasează contururile unei teorii a rîsului.

Chiar de am teoretizat indirect asupra acestei probleme, intenția noastră a fost alta: reexaminînd natura faptelor care provoacă rîsul, să determinăm dacă confirmă sau infirmă afirmația lui Bergson, și astfel am opus teoriei sale sociale o obiecție psihologică, care ni s-a părut că este mai adecvată rîsetelor.

SEMNELE MINERVEI [IV]

„La valeur...

...*n-attend pas le nombre des années*¹, zice Cornille. D-l Călinescu, în ultimul număr al *Vieții literare*², parafrazează: valoarea, și în special cea critică, așteaptă numărul operelor. În consecință, d-ta, tinere „elev de liceu sau absolvent de curînd Noica“, n-ai voie să spui că articolul meu *De apparitione angelorum* e prost; că Tudor Arghezi, scriind prea mult, semnează deseori submediocrități; că Ion Minulescu, prin poeziile sale de acum cîtăva vreme din *Gîndirea*, sau cea din numărul de Crăciun al *Rampeii*, nu mai poate fi considerat poet; că Bacovia, scriitor de altfel remarcabil, publică versuri minore, în care „violină“ rimează cu „piculină“ — n-ai voie să rostești nimic din toate astea, atîta vreme cît n-ai semnat vreo *Istorie a literaturii române* sau vreun studiu, ca, de pildă, *Mistica și d-l G. Călinescu*.

Logica d-lui Călinescu m-a convins. Trebuie neapărat să scriu o carte. Se va numi: *De obstinatione stultorum*.

D-1 I. Ludo a publicat de curînd cîteva nuvele umoristice, reunite sub titlul primei: *Hodge-Podge*. Cartea dezvăluie ușurința scrisului și siguranța ideii; foarte mult spirit de observație, finețe și inteligență. Un scriitor umoristic, dacă nu e vulgar, trebuie să fie inteligent — spre deosebire de artist în genere, a cărui primă condiție nu e inteligența. Fără facultatea aceasta nu se pot surprinde și în special crea efectele umoristice. Omul prost trece pe lîngă lucruri și nu se miră de inadecvația lor la ideea pe care o reprezintă. Cel inteligent, dimpotrivă, găsește neîncetat realizări de comic.

D-1 I. Ludo reușește, în cartea d-sale, să ne dea momente de fericit umor. Dar umorul din *Hodge-Podge* nu produce rîsul, această manifestare psihologică de ordin general, lipsită de nuanțe, brutală, vulgară — ci surîsul aristocratului, nuanțat și fin, surprinzător de detaliu, variind de la adevăratul umor pînă la comicul propriu-zis, deci capabil de-a reda atît afectivitatea subiectivă, cît și pe cea obiectivă.

În însușirea aceasta, de-a nu ne face să rîdem, ci de-a ne impune surîsul cu gama lui expresivă, găsim noi meritul cărții d-lui Ludo. E ceea ce ne face să apreciem prima bucată pe deasupra tuturor, cu acele admirabile pagini de fantezie dizolvate în real. Socotim, din același motiv, că bucată *Haim dijà* nu face parte din genul umorului d-sale și ne arătăm satisfăcuți că în *Eu, capodopera părinților mei* revine la ceea ce-i aparține autentic. Și, în special, suntem mulțumiți că am descoperit un umor de această aleasă calitate, într-un timp cînd spiritul grosolan al umoristului Brăescu ar vrea să facă școală.

D-1 Ludo legitimează nu numai nădejile de mîine, dar și aplauzele de astăzi.

SEMNELE MINERVEI [V]

Conferințele d-lui Mario Meunier

deși au suscitât tot interesul cuvenit și deși l-au satisfăcut, totuși n-au reușit să împlinească în conștiințele auditorilor acel gol pe care l-a cauzat renunțarea noastră la preocupările umaniste.

Înțelegeam, de la acest mare cărturar al trecutului, să fie misionarul, „solul“ (cum l-au numit gazetele), noi am zice: profetul admirabilului hellenism pe care modernii l-au părăsit prea devreme și acum nu știu cum să-l regăsească. Traducătorul lui Platon, comentatorul lui Pitagora și-n același timp evocatorul magicei Hellade ne-ar fi dat impulsul și îndrumarea, ne-ar fi jalonat calea de bogăție care duce la templul delăsat. Mario Meunier, cu puțină energie și căldură, ne-ar fi îmbrîncit în istoria vie a miracolului grec.

D-sa n-a făcut-o. Poate n-a îndrăznit. Ne-a vorbit academic și rigid, mult prea rigid, despre oracolul Pythiei din Delfi și ne-a detaliat ceva din viața lui Rodin.

Hellenismul putea fi actualizat; d-l Meunier a făcut-o amintind doar despre frăția dintre spațiul oracolului delfian și Liga Națiunilor din zilele noastre. Rodin oferea și el un prilej de actualizare a clasicismului.

D-l Mario Meunier n-a fost profet. Dar prezența lui să fie o profecie? În orice caz, nu-i putem reproșa nimic d-sale; a făcut ceea ce trebuia să facă. Ceea ce n-a făcut rezultă poate din amploarea iluziei pe care am nutrit-o.

SEMNELE MINERVEI [VI]

D-l M. Jora și d-na Esmée Gafencu

au isprăvit muzica și scenariul baletului *La piața mare*. Opera Română va reprezenta acest balet în cursul lunii februarie [1929]. Interesant este de știut că muzica acestui balet, scrisă de d-l Jora, va evoca mai mult folclorul pervertit de oraș, adică plin de influențele și aspectele pitorești ale mahalalei. Stravinski, în *Petrușka*, a adus și el același mediu de bilci rusec.

Tudor Arghezi

este, de un an și mai bine, în proces direct cu cititorul. Nimeni nu poate contesta că autorul potrivirilor de cuvinte este un poet autentic, dar asta nu mă poate împiedica pe mine, cititor, ci, dimpotrivă, mă obligă să subliniez cu roșu impuritățile cotidiene pe care le revarsă marele poet — și să numesc prostie ceea ce este.

Abuzînd de ușurința scrisului, Tudor Arghezi inundă zilnic teancuri de hîrtii cu cerneală violet. (Știți de ce zic cerneală violet: pentru că e a conțopistului, și ceea ce face, la fiecare răsărit de soare, d-l Arghezi e o meserie de conțopist.)

Simultan deci cu literatura autentică și inestimată suficient pînă astăzi, un mare poet face literatură de conțopist. Transcrie, din gînd, pagini întregi de cuvinte, ori mediocru alăturate, ori superficial de bine — și-și duce traiul în consecință.

Cum să calific această îndrăzneală? *Cînd o femeie din lumea bună se face dansatoare de varieteu, ea are obrazul să-și aleagă un nume fals*. D-l Arghezi nici măcar decența asta nu ne-o rezervă. Și-n fiecare zi, sub masca numelui său, ne solicită tributul de doi lei toate mediocritățile.

Multă vreme am cumpărat *Bilete de papagal* pentru că era foaia d-lui Tudor Arghezi; dar n-o citeam, fiindcă scria în ea un oarecare Tudor Arghezi. Recent, mai mult din spirit de perversitate, am citit o bucată. Se numea *Fecunditate*. Bietul Tudor Arghezi! Vorbește despre o familie compusă din 25 de membri și, după multe calcule literare, descoperise că „se lustruiesc zilnic cincizeci de ghete“.

Vă asigur că (dacă nu sunteți prea răi) o să vă înduioșați. Chiar și d-ta, domnule Sergiu Dan!

Și nu-mi dați dreptate când consider că e un act de înaltă asistență intelectuală subscripția tuturor anonimilor admiratori ai lui Tudor Arghezi, pentru asigurarea unei vieți liniștite, cum se cuvine pentru olimpici, în locul neîncetatei mediocrizări, contra a doi lei?

Da, vorbesc bine clăcașii lui Tudor Arghezi: „Zalea sa de aur nu poate fi murdărită de stropul de cerneală“.

Mai cu seamă când purtătorul ei s-a vîrît în mocirlă.

SEMNELE MINERVEI [VII]

D-l Romulus Dianu

oferă un caz interesant în publicistica română, umplînd în fiecare zi cîte o jumătate de pagină în *Rampa*. D-sa scrie și bune și rele — luptînd însă prea mult pentru a mai avea controlul condeiului.

În unul din numerele trecute ale ziarului, din secetă de inspirație probabil, a tradus un fragment dintr-o bucată de Montherlant, traducere de a cărei slăbiciune și-a dat singur seama¹.

Nu înțelegem de ce ține să ofere gratuit arme rivalilor săi de la *Universul literar*.

DE VORBĂ CU D-L EUGEN GOGA

Despre d-sa, despre „Cartea Facerii“,
despre altele și alții

D-l Eugen Goga este cel mai avar dintre cărturarii noștri. Pe cînd ceilalți se risipesc și se consumă, riscînd decesul intelectual, d-sa își interzice inutilizarea cotidiană, concentrîndu-și parcimonios toate posibilitățile într-un gest unic, de amplă energie. Debutează în litere la o vîrstă la care alții încep să facă bilanțuri. În douăzeci de ani de cvasităcere, d-l Eugen Goga și-a virtualizat toate elanurile, transpunîndu-se în latență. Astăzi, magic, declanșează energia condensată. Cuvintele sunt tari, ideile biciuiesc și condamnă; meșteșugul literaturii se înfrățește cu neliniștea înalt politică. De altfel, d-l Goga face parte dintr-o generație în care, după cum spune d-sa, „lupta literară se confundă cu cea politică“. Adevărul istoric, ascuțit astfel prin artificiozitatea artei, pătrunde dureros carnea. Cei care își simt minciuna să-și acopere fața, lapidați.

Viața

M-am născut în Ardeal. Studiile le-am făcut la români și la unguri, la București și la Budapesta. Am plecat apoi în străinătăți, la Zürich și la Paris, unde am cercetat mai de aproape economia politică și sociologia.

Deși am învățat dreptul, nu practic.

M-am apucat de gazetărie, la Tribuna din Arad, apoi la Lu-ceafărul, unde lupta politică era comună cu cea literară.

Pe urmă a venit războiul.

Am făcut politica tinerilor din generația mea: adică mai mult am scris politică.

Luptînd ca soldat austriac, am fost rănit, luat prizonier și dus în Siberia (Tomsk). Impresiile de acolo le-am scris într-o

carte (Două Siberii), epuizată acum. Am cunoscut bine sufletul și societatea rusească. Tomsk e un oraș intelectual, cu universitate. Orașele Siberiei erau interesante, căci adăposteau deportați politici, cu care te puteai împrieteni. Chiar eu m-am împrietenit cu directorul unei gazete siberiene și cu un deputat din Tomsk.

Întors în București, m-am dus din nou la război și din nou am fost rănit. Am stat la Iași nouă luni. De la Iași am amintiri frumoase. Consiăder că intelectualii Moldovei sunt superiori celor de aci.

Am fost director al Renașterii Române, apoi colaborator la Țara noastră. Sunt singur, mă simt izolat. Am decepții, ca toți, în singurătate, care-au participat la o luptă mare. Și m-am hotărît să scriu o carte.

Ideologia din „Cartea Facerii“

Temelia cărții mele este conflictul fatal care intervine la popoarele noi, conflict între simțirea autohtonă și preceptele vieții civilizate din Apus. Cred că acest conflict este cel mai interesant, atît pentru lămurirea noastră sufletească, cum și pentru partea de contribuție pe care o aduce fiecare popor la civilizația universală.

Socotesc că unirea tuturor românilor n-a putut să fie un ideal (adică un scop final, pentru noi), ci numai un mijloc prin care să putem atinge o culme a manifestărilor civilizației tuturor popoarelor.

Conflictul de bază al cărții mele nu se poate rezolva, după mine, decît supunînd aluatul ancestral torturii formelor occidentale, singurele care pot justifica societatea omenească.

Eu sunt un supus al Occidentului și un dușman al așa-zisului Orient. Cred deci că sufletul românesc trebuie să se manifeste în cadrul acestor forme occidentale.

Subiectul

Eroul cărții mele e un român descendent dintr-o veche familie boierească. A trăit în Apus, însușindu-și în întregime viața occidentală. Întors acasă cu prilejul marelui război, el se lo-

vește, în fiecare zi, de felul de viață de aci, nepotrivit cu ce a învățat el la Paris.

Fatal, se supune ideii de rasă și moare pentru ea; însă, murind, tot nu acceptă societatea românească așa cum este ea. Și, din vârful munților de unde moare, el întrevede, în luminile soarelui care apune, turnurile Catedralei Notre Dame.

Bineînțeles că am colorat lucrarea. O parte interesantă cred că va fi aceea în care pun, pe lângă erou, un francez intelectual și un rus. Românul, care întrunește o parte din însușirile fiicăruia, e la mijloc.

Epilog

Romanul se încheie printr-un epilog. Eroul are un copil cu o ardeleană refugiată, fată simplă. L-a avut înainte de-a se însura. Îl legitimează. Prin copil, vreau să vă spun că, eventual, acesta poate fi cu adevărat occidental. În finalul romanului vorbesc doi indivizi. Unul spune despre copil: „— Asta e Mesia. — Are o singură asemănare cu Mesia; e ilegitim“, răspunde celălalt.

Unirea României, simbolizată aci, e legitimată cu rezultanta ilegitimă a unei stări de simțire. Întregul roman e un simbol și, astfel înțeles, titlul Cartea Facerii se justifică. E o notă de sinceritate biblică aci. Și cineva mi-a spus: „Cartea asta ai scris-o cu sânge“.

Despre literatura actuală

Citesc cu mult interes revistele și ultimele cărți. Nu mă arăt prea entuziasmat de poezia actuală. Cred că trebuie să trecem printr-o perioadă de distrugere în viața sufletească, la fel ca-n toate viețile.

Tradiționalism

Eu nu sunt tradiționalist, în sensul că afirm că tradiția noastră adevărată s-a sfârșit cu Ștefan cel Mare. De la Dimitrie Cantemir și stolnicul Cantacuzino, eu nu mai văd tradiție. Fanarioții i-au rupt firul. De la Ștefan, biserica voievodală nu mai există.

Mai cred că formula tradiționalistă nu poate fi justificată. Dacă ar fi posibilă o refacere a formulelor și a formelor de pe vremea marilor voievozi, dacă am înlătura parlamentul, am reînvia pe Vornicul din Țara de Sus și de Jos, dacă Vodă ar fi ales — atunci, da, înțeleg tradiționalismul. Dar astăzi nu găsesc altă justificare a poporului românesc decât în acordul cu Occidentul. Sensibilitatea autohtonă rămîne și așa.

Occidentalism

Nu poate fi altă civilizație decât cea întemeiată pe însușiri autohtone. Dar, după cum ne îmbrăcăm nemțește, la fel formele ei de manifestare trebuie să fie occidentale.

Am scris un articol în Țara noastră, un omagiu postum lui Maiorescu. Susțin că, dacă n-ar fi trăit acesta, lupta s-ar da tot pe tema lui u scurt. Și d-l Iuliu Maniu, nepotul lui Simion Bărnuțiu, s-ar certa cu noi pe chestiunea asta.

Ardealul de ieri, de azi și de mîine

La Blaj, unde am învățat cîtăva vreme, aveam un profesor bătrîn, care te pune să-i spui poezii. Dacă începeai Doina de Mihai Eminescu..., se supăra și-ți trîntea un „Stai jos, măgare!“, asociat uneori de gesturi tari. Acesta era spiritul Ardealului înainte.

Eu sunt un protestant¹, poate fiindcă sunt ardelean. În linia aceasta, recunosc ca cel mai mare ardelean pe Titu Maiorescu, pentru că are spirit protestatar, frămîntător.

Ardelenismul actual, cotrușismul o să moară.

Ardealul va da ceea ce trebuie să dea.

Părerii, intenții

Romanul meu e o carte de chin și de căutare. În ea se rezumă tendința de-a se preciza. Am impresia că răscolesc o seamă de lucruri și, ca atare, mă aștept la discuții. Ideile din cartea mea sunt dureroase. De altfel, constat, în toată generația de azi, o notă pronunțată de tristeță.

Consider că generația care ne va urma va fi de un criticism groaznic. Trăim într-o epocă de minciună romantică și va trebui să o denunțăm într-o zi.

Idealul meu e ca peste 15 ani să scriu o Istorie critică a românilor, în care să spun adevărul.

— De ce n-o scrieți acum?

— *O gândesc...*

Romanul și ideologia d-lui Eugen Goga ne par primele mărturisiri obiective asupra dramei noastre istorice, al cărei epilog îl trăim încă. A încetat retorismul fals patriotic — și frazeologia stridentă de neînțelegere nu se mai întâlnește decât în parlamente. Contururile momentului se desprind anticipat, alungînd nevoia de perspectivă și timp. O carte și un om ne prefătează Istoria adevărului de mîine, destăinuind: „trăim în minciună!“

Nebunii și mincinoșii vieții noastre publice vor arde Cartea și vor ostraciza omul. Dar alături de el crește o generație care vrea să iasă din decorurile unei vieți de artificiu, dezăvorînd ușa care duce la lumină.